

Πρόλογος

Τον Φεβρουάριο του 2011 οι σπουδαστές του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Frederick ήρθαν, για πρώτη φορά, σε άμεση επαφή με την οικοδομημένη πολιτιστική κληρονομιά του τόπου μας, αποτυπώνοντας και αναλύοντας τον Ναό της Παναγίας Χρυσοκουρδαλιώτισσας στο Κούρδαλη και το Καθολικό του Αγίου Νικολάου στην ομώνυμη Μονή στην Ορούντα. Σήμερα, δέκα χρόνια μετά, ο κατάλογος των ιστορικών κτιρίων και μνημείων που αποτυπώθηκαν και αναλύθηκαν, αριθμεί δεκάδες περιπτώσεις σημαντικών οικοδομημάτων, τα οποία ανέμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα αυτή την επαφή με την νέα γενιά αρχιτεκτόνων της Κύπρου και της Ελλάδας.

Στο ακαδημαϊκό πρόγραμμα σπουδών, για την απόκτηση του Διπλώματος Αρχιτέκτονα Μηχανικού στο Πανεπιστήμιο Frederick, περιλαμβάνονται, από το πρώτο έτος λειτουργίας του Τμήματος, δυο υποχρεωτικά μαθήματα, τα οποία ασχολούνται με την μελέτη των ιστορικών κατασκευών και μνημείων. Στο 5^ο εξάμηνο σπουδών (μάθημα APX332) οι σπουδαστές εκπαιδεύονται, τόσο θεωρητικά, όσο και μέσω πρακτικής άσκησης, στην αποτύπωση, κατασκευαστική ανάλυση, καταγραφή παθολογίας και τρωτότητας και στις προτάσεις άμεσων σωστικών μέτρων σε επιλεγμένες περιπτώσεις ιστορικών κτιρίων, κατασκευών και μνημείων. Στο αμέσως επόμενο εξάμηνο (μάθημα APX431) οι σπουδαστές εκπαιδεύονται στην εκπόνηση γενικών προτάσεων για επεμβάσεις συντήρησης, επισκευής και αποκατάστασης των επιλεγέντων μνημείων, οι οποίες βασίζονται στα ευρήματα της εργασίας τους κατά το προηγούμενο εξάμηνο.

Από το 2012, τα αποτελέσματα των εξειδικευμένων αυτών μελετών που εκπονούνται στο Πανεπιστήμιο Frederick, παρουσιάζονται δημόσια σε ετήσια βάση και τα τεύχη των μελετών παραδίδονται στους αρμόδιους φορείς και τους ιδιοκτήτες των ιστορικών κτιρίων και μνημείων. Βασικός συνεργάτης στην προσπάθεια του Πανεπιστημίου, από την πρώτη στιγμή, το Τμήμα Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Μεταφορών, Επικοινωνιών και Έργων. Οι εκάστοτε διευθύνοντες, έφοροι, λειτουργοί και τεχνικοί του Τμήματος, αποτέλεσαν αναπόσπαστο μέρος των ομάδων μελέτης, συμβούλεψαν, ενέκριναν και συμμετείχαν στο πολυσύνθετο αυτό έργο. Η παράλληλη συνεργασία με τις αρμόδιες Μητροπόλεις, Ιερές Μονές, Εκκλησιαστικές Επιτροπές, Κοινοτικά Συμβούλια και τοπικούς παράγοντες, μετέφερε πλέον τους στόχους και τα αποτελέσματα των ερευνητικών δραστηριοτήτων στο ευρύτερο κοινό της Κύπρου, με ορατή πλέον την αυξημένη ευαισθητοποίηση της κοινωνίας, προς την κατεύθυνση της διάσωσης του μνημειακού πλούτου του τόπου.

Τον Σεπτέμβριο του 2013 εγκρίθηκε και λειτούργησε στο Πανεπιστήμιο Frederick το πρώτο μεταπτυχιακό πρόγραμμα στην Κύπρο, για την «Συντήρηση και Αποκατάσταση Ιστορικών Κατασκευών και Μνημείων». Στο πρόγραμμα γίνονται αποδεκτοί απόφοιτοι τριτοβάθμιων σχολών αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών, αρχαιολόγων, ιστορικών και άλλων σχετικών ειδικοτήτων. Σκοπός του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών είναι να συμβάλει στην προστασία και προαγωγή του ανθρώπινου πολιτισμού, μέσα από την έρευνα και τη διδασκαλία ειδικών θεμάτων προστασίας και αποκατάστασης ιστορικών και μνημειακών κατασκευών, ως φορέων τέχνης και τεχνικής, αλλά και ως φορέων ιστορικής μνήμης και αιεφόρου ανάπτυξης. Ανάμεσα στους γενικούς και ειδικούς στόχους του προγράμματος καταγράφονται:

(α) Η προαγωγή της ολιστικής θεώρησης των θεμάτων της προστασίας και αποκατάστασης ιστορικών και μνημειακών κατασκευών, προωθώντας τη διεπιστημονική μέθοδο διδασκαλίας, έρευνας και μελέτης και πρακτικής προαγωγής της συνεργασίας μεταξύ διαφόρων ειδικοτήτων, σεβόμενοι το κάθε μνημείο ως σύνθετη οντότητα.

(β) Η συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς και η προώθηση του επιστημονικού έργου του προγράμματος προς την κοινωνία, κατά τρόπο που να προάγονται οι γενικότεροι στόχοι για την μελέτη και διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

(γ) Η θεωρητική και η πρακτική εφαρμογή, κατά τις επεμβάσεις, των αρχών της αναστρεψιμότητας, της συμβατότητας και της ανθεκτικότητας στο χρόνο, όπως ορίζονται σε διεθνείς χάρτες και έτυχαν ή τυγχάνουν επιτυχημένων εφαρμογών.

(δ) Η κατάλληλη κατάρτιση επιστημονικού δυναμικού στα Ιστορικά Τοπικά Δομικά Συστήματα και το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο, η οποία θα τους επιτρέψει, είτε να στελεχώσουν αρμόδιες αρχές ελέγχου και προστασίας, είτε ως μελετητές να μπορούν να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σε εξειδικευμένες τεχνικές ανάγκες της κοινωνίας.

Το 2016, η ερευνητική δραστηριότητα μεταφέρθηκε και στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου. Με πρόσκληση της Ιεράς Μητρόπολης Μόρφου, ομάδα καθηγητών και σπουδαστών επισκέφθηκε τον ερειπωμένο Ναό της Παναγίας Ακεντούς στην κατεχόμενη κωμόπολη της Λεύκας. Σε συνεργασία με τοπικούς παράγοντες, η ομάδα μελέτης αποτύπωσε και μελέτησε τον Ναό, καθώς και το παρακείμενο παλαιό σχολείο. Τεύχος της μελέτης παραδόθηκε το 2019 στην δικοινοτική τεχνική ομάδα για την πολιτιστική κληρονομιά, με στόχο την δρομολόγηση των διαδικασιών για την αποκατάσταση των μνημείων.

Τα τελευταία χρόνια σημειώνεται, με ιδιαίτερη ικανοποίηση, η ολοκλήρωση έργων συντήρησης και αποκατάστασης σε μνημεία, για τα οποία εκπονήθηκαν επιστημονικές εργασίες στα πλαίσια του προπτυχιακού και του μεταπτυχιακού προγράμματος του Πανεπιστημίου. Αναφέρονται χαρακτηριστικά οι περιπτώσεις εκτέλεσης έργων σε Ναούς που μελετήθηκαν, όπως της Παναγίας Χρυσοκουρδαλιώτισσας στο Κούρδαλη, του Αγίου Νικολάου Ορούντας, της Αγίας Μαρίας Λουρουτζίνας και των Αγίων Σεργίου και Βάκχου στον Καλοπαναγιώτη. Σήμερα, βρίσκεται σε διαδικασία υλοποίησης η εφαρμογή προτάσεων και σε άλλα μνημεία που μελετήθηκαν, όπως η Παναγία Χρυσογαλακτούσα στους Καπέδες, η Παναγία Χρυσοπαντάνασσα στην Μαλούντα, ο Τίμιος Σταυρός στον Αρακαπά και η κρύπτη του Αγίου Ηρακλειδίου στην ομώνυμη Μονή.

Μόλις δύο χρόνια μετά την λειτουργία του Πανεπιστημίου, το 2011, οι ερευνητικές δραστηριότητες του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών επεκτάθηκαν και στην Ελλάδα. Το Πανεπιστήμιο Frederick έλαβε επίσημη πρόσκληση από την Ιερά Μονή Δοχειαρίου Αγίου Όρους για την εκπόνηση ερευνητικής πρότασης για την διάσωση της Θεολογίας του Καθολικού της Μονής, σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς και το Κέντρο Διατήρησης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του Αγίου Όρους. Η διοίκηση του Πανεπιστημίου χρηματοδότησε πλήρως την εκπόνηση της έρευνας και τετραμελής ομάδα καθηγητών και σπουδαστών επισκέφθηκε την Μονή το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς. Η νέα αυτή έρευνα βασίστηκε σε προηγούμενη έρευνα του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, από το 1995, και συμπλήρωσε το ερευνητικό πρόγραμμα για την αποτύπωση, κατασκευαστική ανάλυση και αποτίμηση βλαβών του μοναστηριακού συγκροτήματος, το οποίο είχε διακοπεί το 2004. Η μελέτη παραδόθηκε στην Ιερά Μονή, υποβλήθηκε στις αρμόδιες αρχές και αναμένονται οι συνθήκες για την υλοποίησή της, έτσι ώστε να διασωθεί το μεγάλης ιστορικής σημασίας ανώτατο τμήμα του Καθολικού.

Το καλοκαίρι του 2013, με πρόσκληση της τοπικής κοινότητας, ομάδα καθηγητών και σπουδαστών επισκέφθηκε τον Ναό των Αγίων Ταξιάρχων στα Βίλια Αττικής, αποτύπωσε και μελέτησε το μνημείο και παρέδωσε τεύχος με τα πορίσματα της μελέτης. Η μελέτη παραδόθηκε στις τοπικές αρχές και αποτέλεσε την βάση για την απόφαση για επαναλειτουργία του Ναού, ο οποίος είχε κριθεί προηγουμένως επικίνδυνος για χρήση.

Ακολούθησε σειρά ετήσιων θερινών εκπαιδευτικών επισκέψεων στην Ιερά Μονή Οσίου Μελετίου στον Κιθαιρώνα Αττικής, κατά τις οποίες μελετήθηκαν αξιόλογα μνημεία, όπως ο Ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης (2014), Παραλαύριο της Μονής, το οποίο σήμερα έχει συντηρηθεί και επαναλειτουργήσει, στη βάση των ευρημάτων και προτάσεων που ετοιμάστηκαν από το Πανεπιστήμιο. Έκτοτε, αντίστοιχες εργασίες έγιναν για το Παραλαύριο των Αγίων Πάντων (2015), τον βυζαντινό Ναό στο Ησυχαστήριο του Αγίου Γεωργίου του Κιθαιρώνα (2016), το παρεκκλήσιο των Αγίων Ταξιαρχών, παλαιότερο καθολικό της Μονής (2017) και το σημερινό Καθολικό της Μονής του Οσίου Μελετίου Κιθαιρώνας (2018, 2019).

Το 2019, το Τμήμα προσκλήθηκε εκ νέου από την Ιερά Μονή Δοχειαρίου για να τεκμηριώσει, αποτυπώσει και αναλύσει το ερειπωμένο παρεκκλήσιο του Τιμίου Προδρόμου στην ευρύτερη περιοχή της Μονής. Κλιμάκιο της Ερευνητικής Μονάδας Ιστορικών Δομικών Συστημάτων του Πανεπιστημίου μετέβη στο Άγιον Όρος για τέσσερις μέρες και πραγματοποίησε την πρώτη φάση της έρευνας. Τελικός στόχος της ερευνητικής δραστηριότητας είναι η διάσωση και συντήρηση του μνημείου, του οποίου δυστυχώς η κατάσταση επιδεινώνεται συνεχώς, λόγω της έκθεσής του στις αντίξοες καιρικές συνθήκες του Αγίου Όρους.

Στο ανά χείρας βιβλίο παρουσιάζονται 24 επιλεγμένα μνημεία, τα οποία μελετήθηκαν από τους καθηγητές και σπουδαστές των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων του Πανεπιστημίου Frederick, κατά την δεκαετία 2011-2021. Η συλλογή, επεξεργασία και τελική παρουσίαση των μνημείων έγινε από την Ερευνητική Μονάδα Ιστορικών Δομικών Συστημάτων, της οποίας το παρόν πόνημα αποτελεί τον πρώτο έντυπο καρπό της πολυετούς συλλογικής προσπάθειας.

Πολλές ευχαριστίες οφείλονται στον σταθερό μας συνεργάτη, στην συλλογική αυτή δράση, το Τμήμα Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Μεταφορών, Επικοινωνιών και Έργων και στις Ιερές Μητροπόλεις, Ιερές Μονές, Εκκλησιαστικές Επιτροπές και Κοινοτικά Συμβούλια, στην κυριότητα των οποίων βρίσκονται οι μνημειακοί αυτοί θησαυροί. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνονται στην Ιερά Μονή Δοχειαρίου Αγίου Όρους και την

Ιερά Μονή Οσίου Μελετίου Κιθαιρώνα Αττικής, για την εμπιστοσύνη που επέδειξαν προς το Πανεπιστήμιο μας, με την πρόσκληση τους για την διενέργεια των σημαντικών αυτών ερευνητικών μελετών.

Ευχαριστίες απευθύνονται στις, τότε σπουδάστριες και νυν συναδέλφους, αρχιτέκτονες Άντρια Κωσταντή, Γενοβέφα Σεβταλή και Παναγιώτα Ανδρέου, οι οποίες ανέλαβαν διαδοχικά, τα τελευταία χρόνια, το έργο της επιμέλειας του παρόντος τόμου.

Έντονα συναισθήματα αγάπης, μαζί με θαυμασμό και βαθύ σεβασμό, προκαλεί στους διδάσκοντες ερευνητές η συγκινητική παρουσία των σπουδαστών μας, προπτυχιακών και μεταπτυχιακών, στην συλλογική αυτή δραστηριότητα. Δεκάδες σπουδαστές μέχρι σήμερα, από την πρώτη στιγμή που ήρθαν σε άμεση επαφή με την κτιστή τους κληρονομιά, αψήφησαν τους τυπικούς περιορισμούς ενός πανεπιστημιακού μαθήματος και μετατράπηκαν σε φορείς μεταλαμπάδευσης των κρυμμένων «μυστικών» των μνημειακών κατασκευών στην επόμενη γενιά. Κάθε μια σελίδα από το παρόν βιβλίο, είναι αποτέλεσμα προσωπικής αγαπητικής φροντίδας και επίπονης εργασίας των σπουδαστών μας, οι οποίοι δικαίως θα πρέπει να το θεωρούν ως καρπό της προσπάθειας του καθενός ξεχωριστά.

ΕΡΜΙΔΟΣ

Ερευνητική Μονάδα Ιστορικών Δομικών Συστημάτων
Πανεπιστήμιο Frederick

Παναγιώτης Τουλιάτος
Νάσω Χρυσοχού
Μάριος Πελεκάνος
Νίκος Γ. Γεωργίου